

надávky a pod.). J. Sokolová prezentuje hovoriaceho z rôznych hľadísk, na základe vybraných delení (podľa spôsobu formálnej exponencie, podľa numerických kritérií) a využíva rozsiahly materiál príkladov, ktorým svoje tvrdenia potvrdzuje. Poukazuje sa napríklad na fakt, že za jednou výpoveďou hovoriaceho sa môže skrývať rôznorodosť interpretácií z pohľadu konkrétneho hovoriaceho. Toto potvrdzujú aj autorkine analýzy a explicitné príklady naprieč celou monografiou: pozri napr. komunikačná rola osobnosti (s. 16), alebo demonstrácia implicitného hovoriaceho na príklade vety „*Deti hrali hokej*“, ktorá presvedčivo ponúka rôznorodosť významov výpovede (s. 17). Stretávame sa aj s nuansami, ktoré približujú celý kontext a pomáhajú hlbšie pochopiť problematiku pragmatiky, sémantiky a komunikácie z pohľadu hovoriaceho v rôznych paralelách.

Daná monografia poskytuje aj inter- a transdisciplinárne presahy, predovšetkým s psychológiou. Autorka využíva prepojenia primárne na sociálnu, ale aj všeobecnú psychológiu (M. Nakonečný, J. Výrost, I. Slaměnik, V. Čavojová). Explicitne využíva poznatky zo psychológie napr. pri diferenciácii postojov hovoriaceho (epistemický, preferenčný, emocionálny), zadaných v *Skladbe češtiny* (1998) od M. Grepla a P. Karlíka, ktoré porovnáva so psychologickým delením postojov podľa Výrosta: *Postoje, jejich utváření a změna* (2019). Členenie nominálnych tautológií v rámci komunikačného prístupu (psychologický podmet a psychologický predikát), či využitie päťfaktorového modelu osobnosti (aplikovaná psychológia) pri jazykových hodnotách sú taktiež významným prepojením na psychológiu. Interdisciplinárne presahy sú badateľné aj do oblasti filozofie pri analýzach pochybnosti ako prejavu postoja hovoriaceho – E. Husserl (mentálne obsahy), R. Descartes (metóda univerzálnej pochybnosti), S. Kierkegaard (mať vieru znamená mať pochybnosť) a pod. Tým sa len potvrdzuje reálne spojenie lingvistiky a filozofie na úrovni pragmatiky. Okrem interdisciplinárnych presahov v monografii nachádzame množstvo relevantných postrehov a tvrdení na poli jazykovedy, ako napr. porovnanie s *Moskovskou sémantickou školou* (metajazykové tautológie (s. 184) alebo kontrastívne tautológie (s. 188) v SJ a RJ) či adresáciu v kontexte spoločensko-osobnostných vzťahov účastníkov komunikácie (vykanie, pozdrav, oslo-

venie, nadávka a pod.) alebo adresáciu v kontexte intrapersonálnej komunikácie, pričom ide o špecifický druh komunikácie – hovoriaceho so sebou samým. Rozsiahlu monografiu prof. J. Sokolovej možno zaradiť k interdisciplinárne zameraným výskumom v oblasti lingvistickej pragmatiky. Deskriptívny, praktický a medziodborový charakter ju radí k relevantným príspevkom súčasného, primárne slovenského, jazykovedného výskumu. Vzhľadom na to, že pragmatická lingvistika a egolingvistika sú v súčasnosti progresívne sa rozvíjajúce vedné disciplíny, publikácia ako celok určite zarezonuje predovšetkým u odbornej verejnosti.

<https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2022.2.10>

Patrik Lekeš

Принос към народната медицина, езика и културата на българина през вековете
ВИТАНОВА, М., В. МИЧЕВА, Й. КИРИЛОВА,
К. МИЧЕВА-ПЕЙЧЕВА, Н. НИКОЛОВА.
Етнолингвистичен речник на българската народна медицина. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2021, 368 стр., ISBN: 9786192450960.

Настоящият труд е поредното постижение на Секцията по етнолингвистика в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ към Българската академия на науките. Въпреки че не се изучава като учебна дисциплина в университетите, етнолингвистиката е не просто модерно направление в езикознанието, но и своего рода „универсален“ език, на който може да бъде преведен житейският и културен опит на всеки народ от миналото към съвременността. Днес, когато сме изправени пред натиска на световна пандемия, концептите болест и здраве според традиционната народна култура, реализациите на първичното природонаучно знание и лечителският опит помагат да осмислим за пореден път зависимостта на човека от природата, макро и микрокосмоса, да съизмерим съвременните с изконните представи за добро и зло, да проникнем в значимите биосоциални сфери на човешкото познание. Такава сфера

е българската народната медицина, разкрита в многообразие от езиков арсенал за изразяване. Екипът от сътрудници, работили по Речника, под вещото ръководство на двете редакторки М. Витанова и В. Мичева, се е постарал да обхване болестта и здравето в синхрония и диахрония, като представи обилния материал в два аспекта: диалектните названия за няколко подчинени концептосфери – болести, болни лица, практики, лечители, лекарства и др.; лингвокултурологичната информация за вярванията в произхода на болестта, нечистите сили и техните антиподи светците закрилници, предметите с апотропейно предназначение и др., в които прозира мирогледът на българина през вековете. Интерес към тази тематика се наблюдава както в България, така и в други страни. Авторите показват отлична осведоменост и творчески обобщават опита на предходни трудове¹. Една от най-силните страни на Речника е именно широката представителност на данните, почерпани от общо 132 източника, сред които общи и специализирани лексикографски пособия, диалектоложки изследвания и речници на отделни говори, енциклопедични справочници, културологични проучвания върху празничната обредност и ритуалите на българите, издания на текстове и др. Специално място в приложния апарат заема обособената рубрика Средновековни източници със специални подраздели Апокрифни молитви и Лековници, а това само по себе си е заявка, че целенасочено е търсена приемствеността с писменото наследство на старите периоди от развоя на българския език по отношение на изследваните концептосфери. Така замисленият труд не оставя никакво съмнение, че по обхват на материала, изчерпателност на дескриптивно-аналитичния модел той няма аналог досега в българското изследователско пространство. Затова нека накратко обобщим какви тематични сфери, защитени от езикови репрезентати, са обособени в структурата на труда.

Той се състои от четири добре обмислени раздела (със съответните подрубрики): въвеждащият 1. Човекът, болестта и здравето;

2. Болестта – класифицирани са общо 19 вида болести според международните класификационни стандарти, няколко допълнителни тематични сфери, както названията на страдащите лица, действията и състоянията, болестите в народната демонология с техните причинители и признаци, включително нечисти места, нечисто време, предмети и др. нечисти същности, придзвикващи болести; 3. Лечение; 4. Болнични заведения и аптеки. Групираният материал в посочените тематични рубрики на вътрешно ниво е обработен по азбучен ред, а всяка речникова статия следва ономасиологичния признак на анализ: представя се значението и след това лексемите репрезентати, съчетанията, табуизирани названия. На практика това означава, че статиите започват с речниковите дефиниции, след което се представят съответните названия, а допълнителните информативни звена са географското разпространение или източникът, от който е извлечен материалът. Синхронно-диахронният подход се съчетава с географско-ареален. В края се помества старобългарските, среднобългарските или новобългарските съответници на названието с техния собствен справочен апарат от писмени източници, фиксирани появата на названията. Така всяка статия придобива максимално изчерпателен вид. Погледът върху начините на номинация разкрива как голяма част от названията се групират около признаци, разпознаваеми за носителя на езика, с които той назовава явлението. Както в други тематични речникови сфери, така в концептосферата на болестите външният признак е водещ и може да бъде свързан с: цвят (синя пришка, мѝдрио приш за антракса; жълтеница, черна кашлица); качество (грознѝца за маларията, лошата болест за туберкулозата); уподобяване на растение (фитоними – ечемик ‘възпалително заболяване на клепака’) или животно (зооними: брѝбѝнци ‘студени трѝпки по тялото’ и брѝбѝнци ‘мравки’; жѝлка ‘скрофули’ поради прилика на подутите жлези с костенурката); роднински табуизирани названия (бабичката, леличката, майчица за шарката; стринка, медена за чумата и др., целящи да умилостивят болестта); граматическа мотивация от някаква част на речта (трѝлѝтница, трѝйѝнка ‘болестта гуша’); етноними (фрѝнга ‘трипер’ или испѝн-гуша);

¹ Макаријоска, Л.: Лексиката од областа на историјата на медицината. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2011; Канисков, В.: Лечебните растения в България. Енциклопедичен справочник. София: „Изток-Запад“, 2011 и др.

ската ‘смъртоносен грип, върлувал към края на Първата световна война’) и др. Редица названия произхождат от характерно действие, например епилепсията е наречена падавица, паданица, препагя, припаданица, припадина, припадница и др. Задължително трябва да се отбележи органичното вплитане на историческата информация от различни периоди – от класическите старобългарски паметници до писмени източници от XVIII–XIX в. Тя не е самоцелна, а допринася да се разкрие познавателният опит на човека в диахрония, примери: бълмо на очю ‘перде на око, катаракта’; мѣсчньны зълъ недѣгъ ‘сомнамбулизъм’; масилъ на сиски ‘мастит на млечните жлези’; глава снѣтива за ‘струепи по главата, кел’; дсны гнити ‘загниване на венците’ и много други. Историческите връзки на българския език със съседните и други по-отдалечени езици създава представа за истинското културно разнообразие в етимологичната палитра от названия, но без да се накърнява, а само като се допълва собственият домашен словен фонд. Ако решим да проверим данните за една наболяла съвременна тема, каквато са ваксините и ваксинирането, ще открием репрезентативен бол ‘ваксина’, наред с амбуляска (Новопазарско), ашлама (Новопазарско, Ямболско), а за практиката да се осъществява своеобразно ваксиниране против шарка, като се взима гной от пънките на болен човек, се регистрират названията амболясване, бележуење со майа, болясване, пелцуване, пресадуване и др.

Специално внимание заслужава богатството от лексеми и съчетания за назоваване на лечебни средства и свойства: лекарства, билки и лековити растения, отвари, лапи и компреси, мехлеми, водата като лечебно средство, инструменти и предмети за лечение. Неизменно тази подгрупа се разширява от названията на магически и лечебни практики, свързани с изгонване или умилостивяване на злите сили, причинители на болестта (носенето на амулети, допирането до свещен предмет, благотворното влияние на светителските реликви и особено на мощите, магическите заклинателни знаци и др.).

Независимо че са поставени на последно място в структурата на труда и обективно са

по-малобройна тематична група, названията на болничните заведения и аптеките представят диахронното развитие на концептосферата и попълването ѝ исторически – от първите названия врачилище, витальница (бих добавила и болница в южнославянски текстове от XIII в.) до чуждиците амбулаторея, дрогерия, икимджийница, спицерия и др.

Много голямо достойнство на труда е Азбучният показател (с. 282–367), който дава представа за обема и характера на интерпретиранияте лексеми и съчетания.

В заключение следва да се изтъкне интердисциплинарното значение на този труд, който би бил полезен на всеки славист, медиевист, етнолингвист, но и на изследователите от граничните с темата области на медицината, фармакологията, фолклора, етнологията, антропологията и др. Те ще намерят в него неоченим езиков справочник. Българската езикова история в историческите области Тракия, Мизия и Македония и в широк хронологичен периметър от Средновековието до Новите времена се възплъщава и изразява чрез концептосферите на болестта и здравето. И макар че авторите основателно отбелязват: „Речникът не е и не би могъл да бъде изчерпващ, защото потенциалният материал е с голяма динамика, различно местоположение и може да се извлече от най-стари до съвсем нови издания“ (с. 18–19), те трябва да бъдат поздравени за системността на изложението, ясният метаезик на Речника, последователността в теоретичната подплата и методиката, както и заради високите научни критерии и проявения професионализъм. Трудът защитава българската културно-историческа идентичност и достойно се вписва в издателската програма на Българската академия на науките за подпомагане на българската диаспора извън страната, с чиято финансова помощ е реализиран.

<https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2022.2.11>

Марияна Цибранска-Костова